

Přednášky z lékařské biofyziky

Struktura živé hmoty

Obsah přednášky

Voda

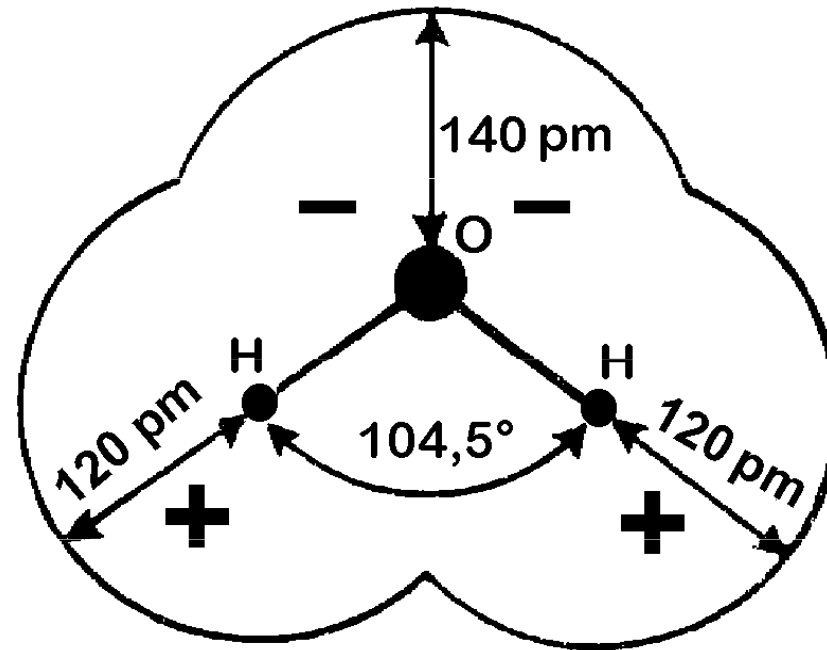
Vlastnosti koloidů

Struktura bílkovin

Struktura nukleových kyselin

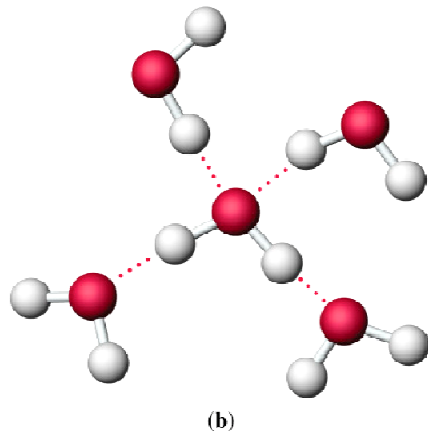
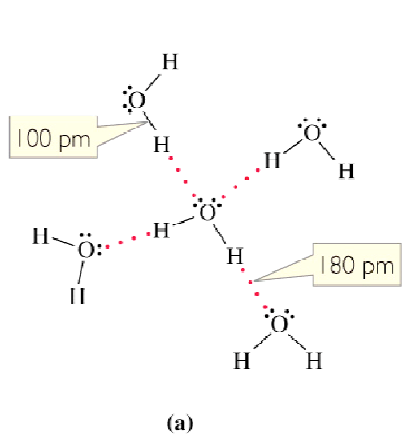
Tato přednáška se zabývá pouze vybranými složkami živé hmoty s význačnými biofyzikálními vlastnostmi. O významu dalších složek, např. elektrolytů, je pojednáno podrobněji v přednášce věnované membránovým jevům. Další poučení je třeba hledat v učebnicích biologie a biochemie.

Voda

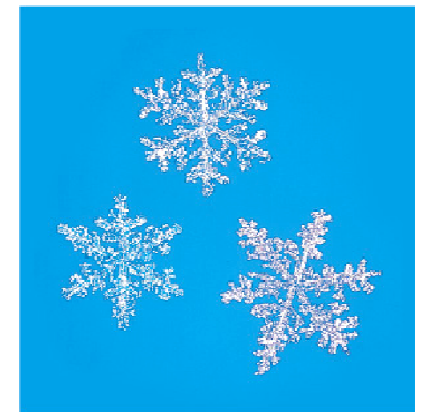
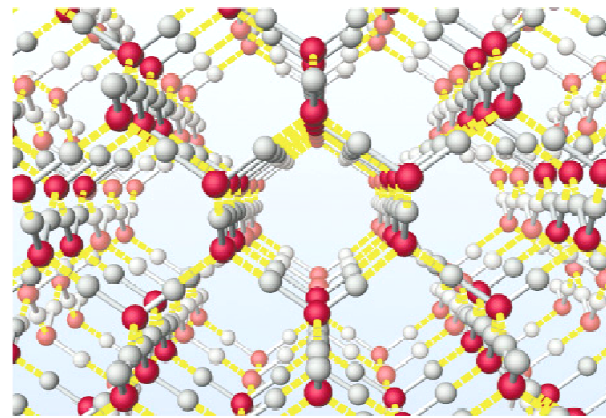

Molekuly vody jsou silně polární. Mezi kyslíkem a vodíkem sousedních molekul navíc vznikají **vodíkové vazby**. Spojují molekuly vody do shluků - klastrů.

Vodíková vazba mezi molekulami vody

Kapalná voda

led

Koloidy

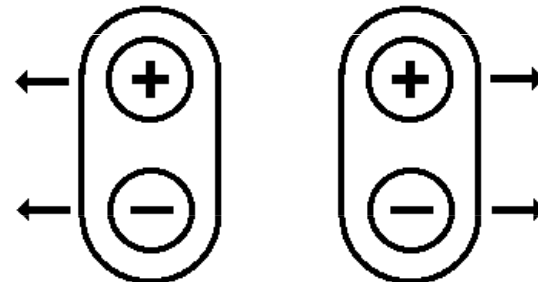
Koloidy, označované též jako nepravé roztoky, jsou tvořeny v rozpouštědle dispergovanými částicemi o velikosti 10 – 1000 nm.

Podle druhu vazebných sil můžeme rozlišit dva základní druhy koloidů:

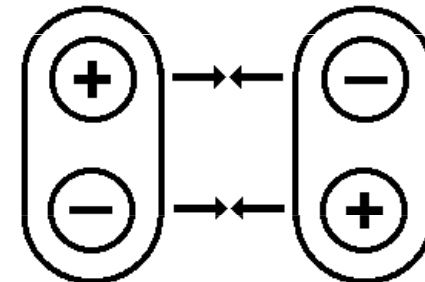
- Micelární (též asociativní, malé částice jsou spojeny do větších *van der Waalsovými vazbami*).
- Molekulární koloidy (částice jsou makromolekuly, jejichž podjednotky jsou spojeny *kovalentními vazbami*).

Slabé chemické vazby

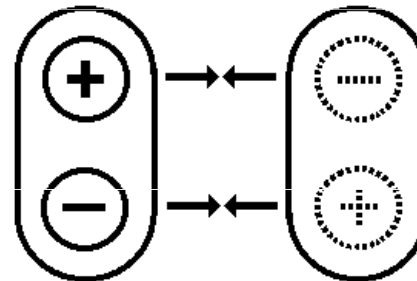
- Vodíková vazba
- Hydrofobní interakce
- van der Waalsovy vazby

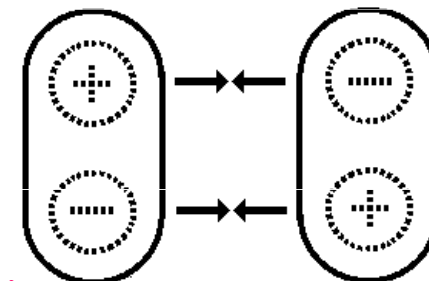
a) dipólové paralelní

b) dipólové antiparalelní

c) indukční

d) disperzní

Disperzní, též Londonovy síly, někdy nejsou považovány za van der Waalsovy vazby. Terminologie v této oblasti kolísá.

Vlastnosti koloidů

Mechanické: pevnost, pružnost, viskozita – podmíněny kovalentními i slabými chemickými vazbami. Tyto vlastnosti závisejí na formě koloidu:

sol (tekutý) nebo **gel** (pevný). Tvorba gelu = gelatinizace

Optické:

- Rozptyl světla: Tyndallův jev (opalescence). Světlo se může na koloidních částicích rozptylovat. Stopa světelného paprsku procházejícího koloidem je zviditelněna světlem rozptýleným na koloidních částicích.
- Optická aktivita: Některé koloidy mohou stáčet rovinu procházejícího polarizovaného světla

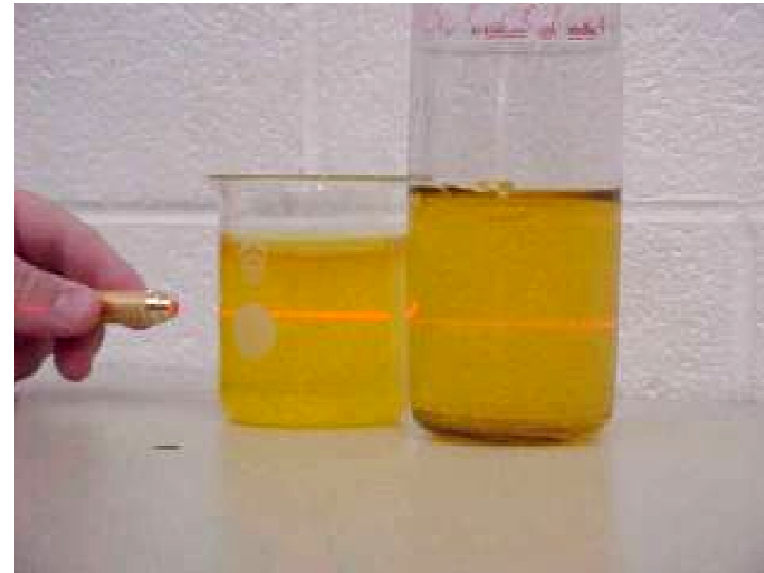
Elektrické: viz přednáška o přístrojových metodách v molekulární biofyzice

Tyndallův jev v micelárním a molekulárním koloidu

- V roztoku koloidního zlata

<http://mrsec.wisc.edu/edetc/cineplex/gold/>

- V roztoku želatiny (bílkovina)

<http://link.springer-ny.com/link/service/journals/00897/papers/0006002/620095mb.htm>

Druhy koloidů - biopolymerů

- Podle afinity biopolymeru k rozpouštědлу (vodě)
  - Lyofilní (hydrofilní) – tvoří stabilní roztoky
  - Lyofobní (hydrofobní) – tvoří nestabilní roztoky
- Podle tvaru biopolymeru (tvar je též ovlivňován rozpouštědlem!)
  - Lineární (fibrilární – DNA, myosin, syntetické polymery..... též skleroproteiny, většinou nerozpustné v čisté vodě)
  - Sférické (globulární – hemoglobin, glykogen ... též sféroproteiny, většinou rozpustné v čisté vodě)

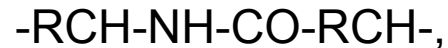
Chemické složení bílkovin

Podle výsledku hydrolýzy:

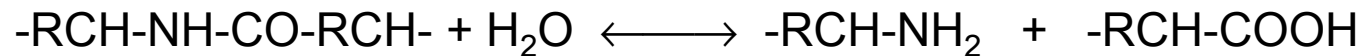
- **jednoduché (v hydrolyzátu jen aminokyseliny)**
  - složené (v hydrolyzátu nejen aminokyseliny)
    - Nukleoproteiny
    - Hemoproteiny
    - Flavoproteiny
    - Metaloproteiny
    - Lipoproteiny
    - .....
- (viz biochemie)

Struktura bílkovin

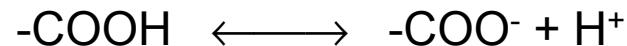
Strukturální jednotky bílkovin jsou aminokyseliny (AK), spojené **peptidovou vazbou**:

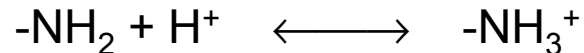
která může hydrolyzovat:

Karboxylové skupiny a aminoskupiny mohou **disociovat** nebo **protonizovat**. Např. kyselina glutamová a asparagová mají volnou karboxylovou skupinu:

AK lysin a arginin mají volnou aminoskupinu, která může protonizovat:

V bílkovinách nacházíme 20 různých AK, které rozdělujeme na AK s polárním a nepolárním postranním řetězcem.

AK s aromatickým jádrem nebo heterocyklem (fenylalanin, tyrosin, tryptofan) silně **absorbují UV záření** kolem 280 nm.

AK cystein obsahuje sulfanylovou (sulfhydrylovou, thiolovou) skupinu $-SH$, která se oxiduje dehydrogenací a spojuje s dehydrogenovanou skupinou jiného cysteinového zbytku kovalentním **disulfidickým můstkem** (vazba $-S-S-$).

Absorpční spektrum volného fenylalaninu,
tyrosinu a tryptofanu v UV oblasti

•Podle:<http://www.fst.rdg.ac.uk/courses/fs460/lecture6/lecture6.htm>

Struktura bílkovin

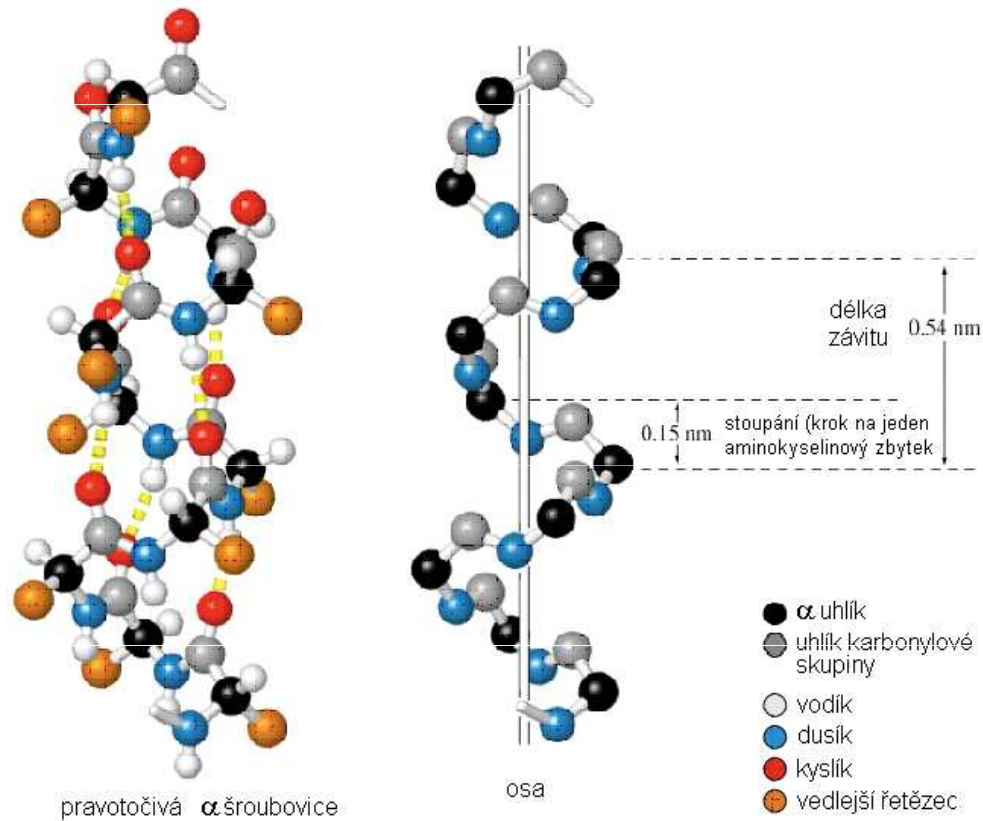
Disulfidické můstky (žlutě) stabilizují
strukturu bílkoviny (hovězí ribonukleáza
A)

•http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG04_28a-b.JPG

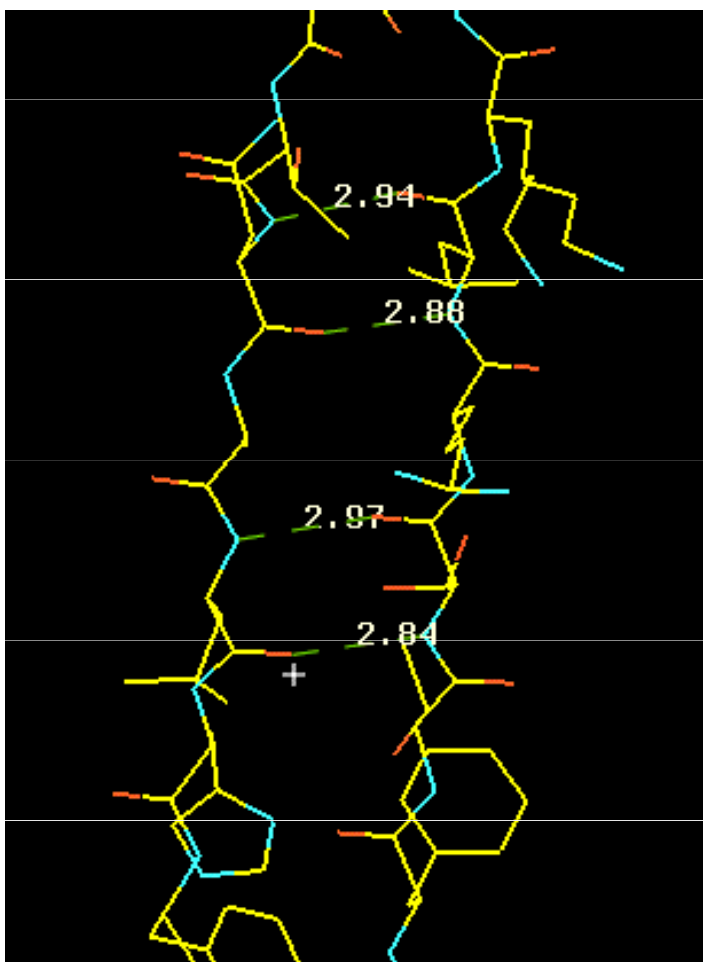
Struktura bílkovin

- **Primární** (sekvence kovalentně vázaných AK zbytků)
- **Sekundární** (vzájemné prostorové uspořádání sousedních článků polypeptidového řetězce – dána především vodíkovými vazbami)
  - α -šroubovice
  - β -struktura (skládání list)
  - jiná
- **Terciární** (prostorové uspořádání polypeptidového řetězce jako celku – dána hydrofobními a vodíkovými vazbami, stabilizována -S-S- můstky)
- **Kvartérní** (způsob nekovalentního spojování jednotlivých polypeptidových řetězců – podjednotek - do vyšších celků)
  - Homogenní – všechny podjednotky jsou stejné
  - Heterogenní – podjednotky dvou nebo více druhů

Struktura bílkovin

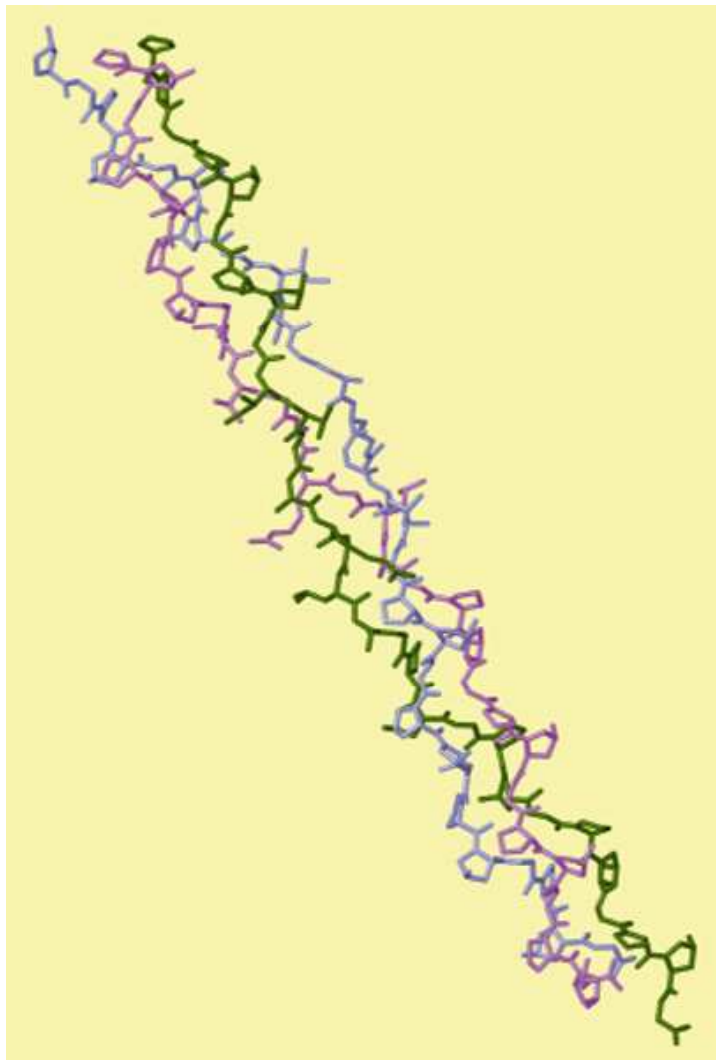

•Podle:
http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG04_10.JPG

β -struktura (skládáný list – antiparalelní model)

[http://www-
structure.llnl.gov/Xray/tutorial/p
rotein_structure.htm](http://www-structure.llnl.gov/Xray/tutorial/protein_structure.htm)

Trojité šroubovice kolagenu

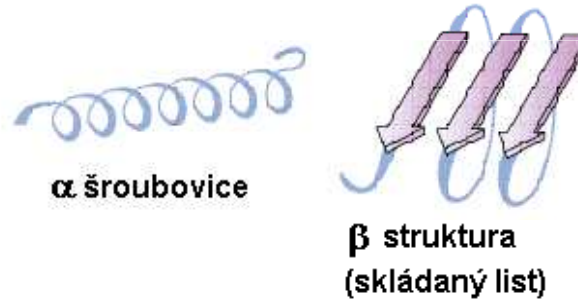
http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG04_34.JPG

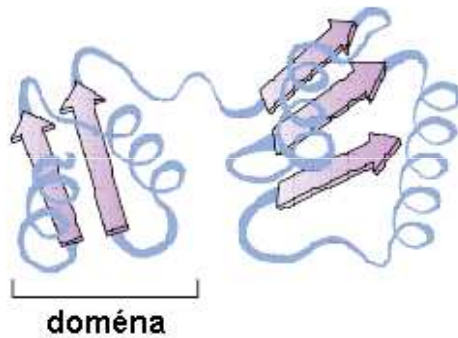
(a) primární struktura

–Ala–Glu–Val–Thr–Asp–Pro–Gly–

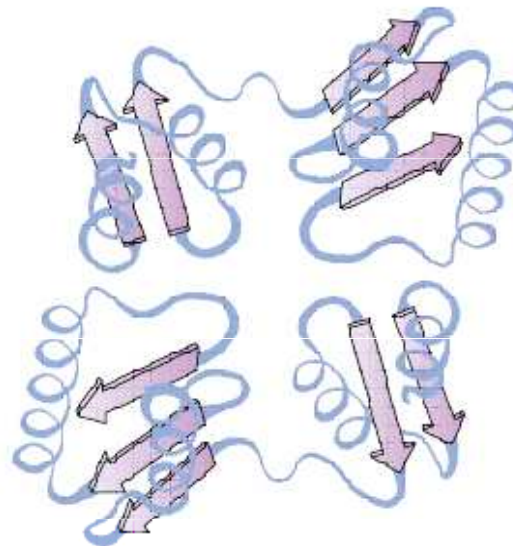
(b) sekundární struktura

(c) terciární struktura

(d) kvartérní struktura

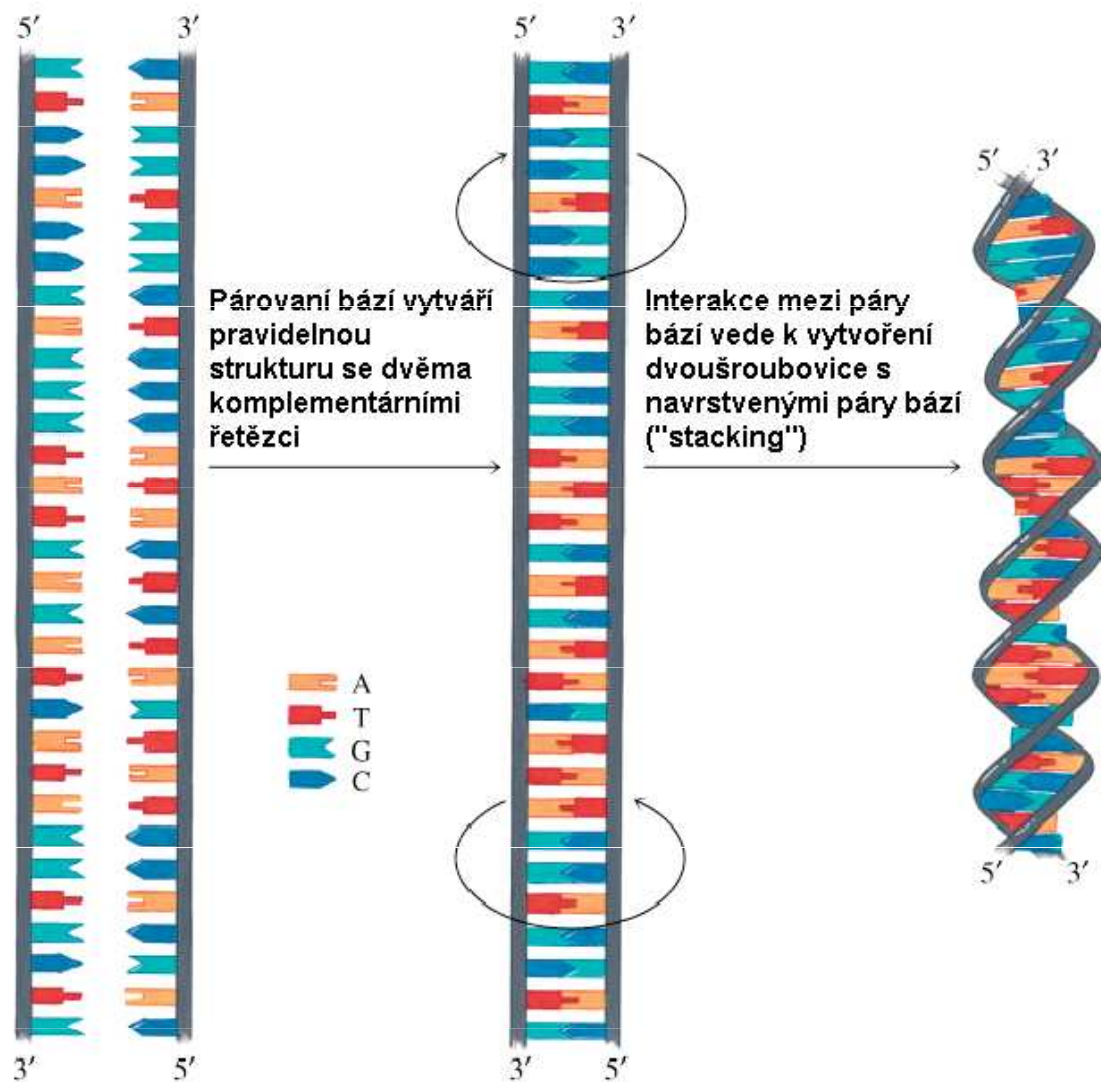

Podle:

http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG04_01.JPG

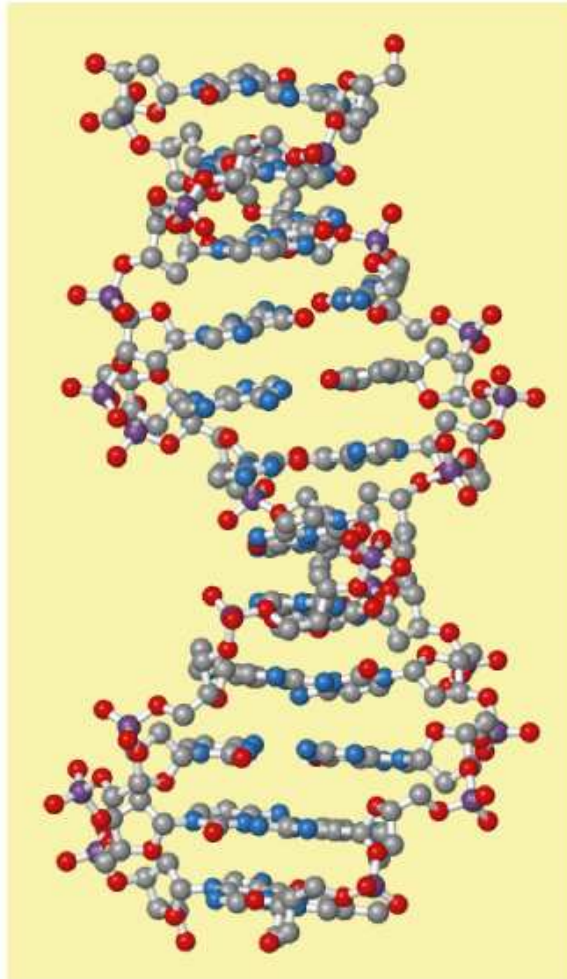
Struktura nukleových kyselin (NA)

- Mononukleotidy (strukturní podjednotky NA):
  - Pyrimidinové (C, U, T) nebo purinové (A, G) dusíkaté báze
  - Cukr (ribóza nebo deoxyribóza)
  - Zbytek kyseliny fosforečné
- **DNA:** až stovky tisíc podjednotek. M.h. $10^7 - 10^{12}$. Dva komplementární řetězce (vlákna) tvoří antiparalelní dvoušroubovici.
- **RNA: U místo T**
  - m-RNA (mediátorová, messenger)
  - t-RNA (transferová)
  - r-RNA (ribosomální)
  - (virová RNA, mikroRNA ..... ?)

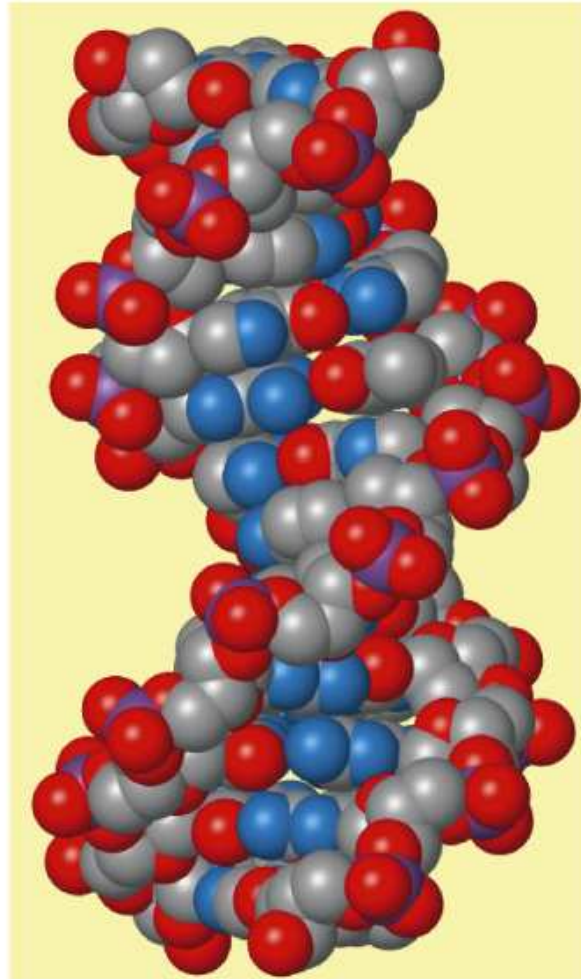

•http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG19_13_90035.JPG

(a)

(b)

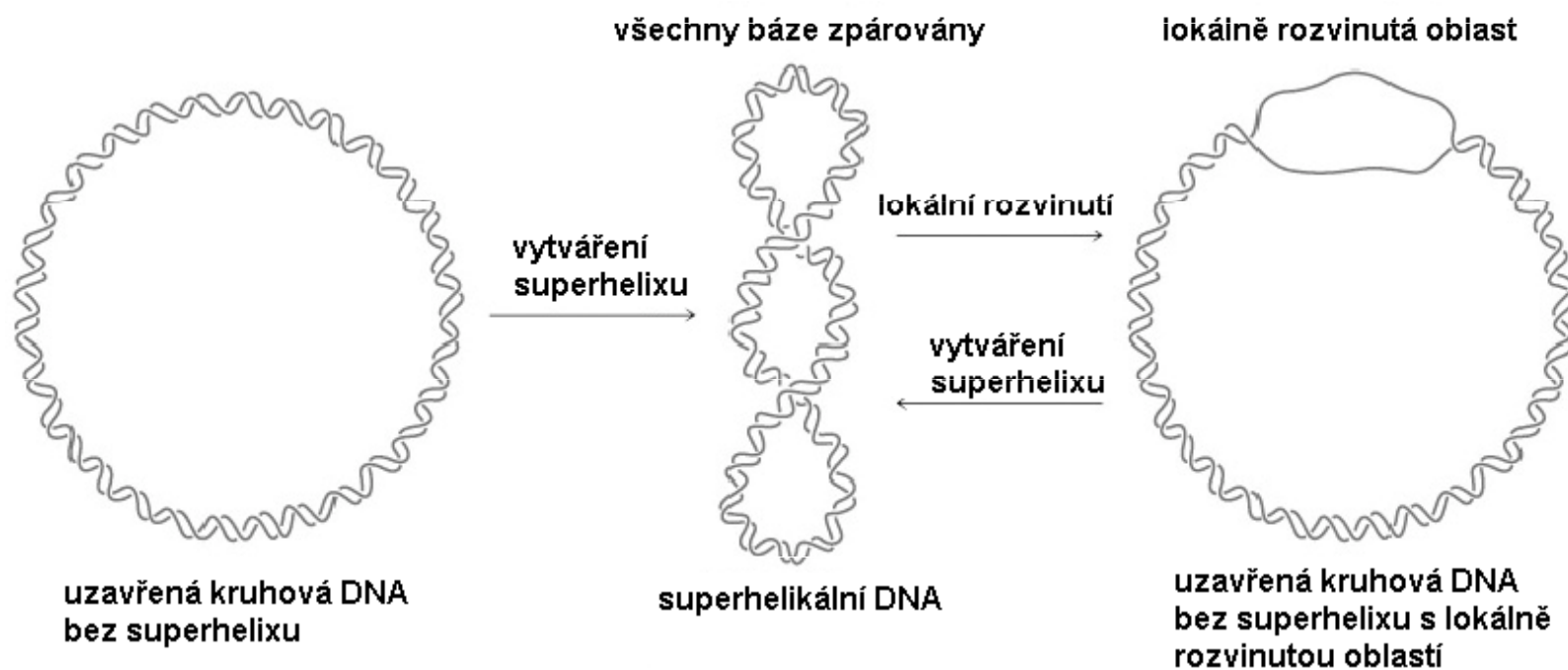

B-DNA

http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG19_15aC.JPG

**A-DNA –
dehydratovaná, B-
DNA – běžně se
vyskytuje za
fyziologických
podmínek, Z-DNA
– v sekvencích
bohatých na páry
CG**

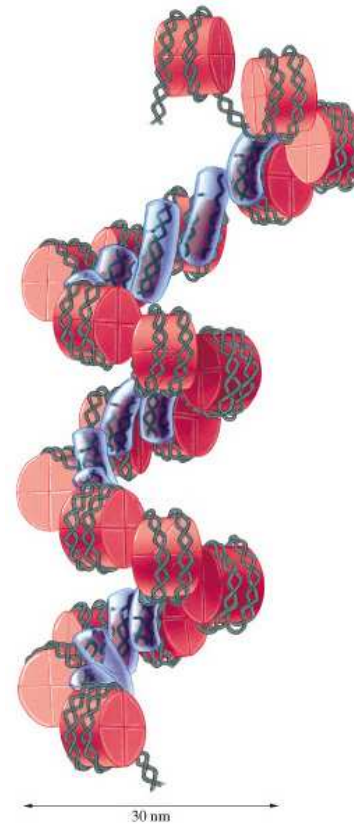
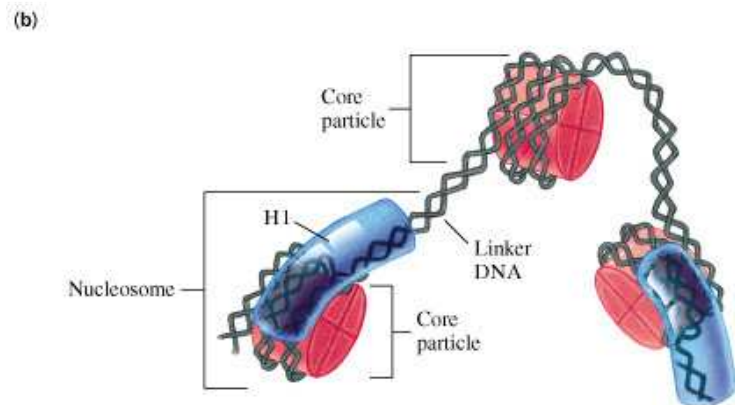
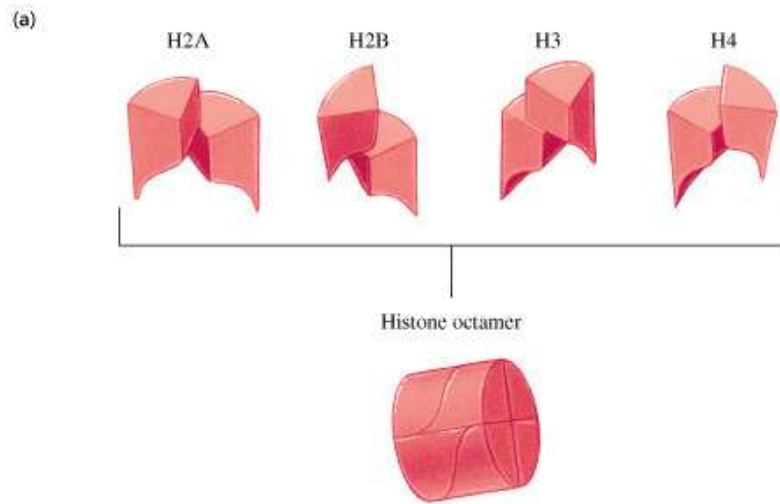
Nadšroubovicová (superhelikální) struktura kruhové DNA

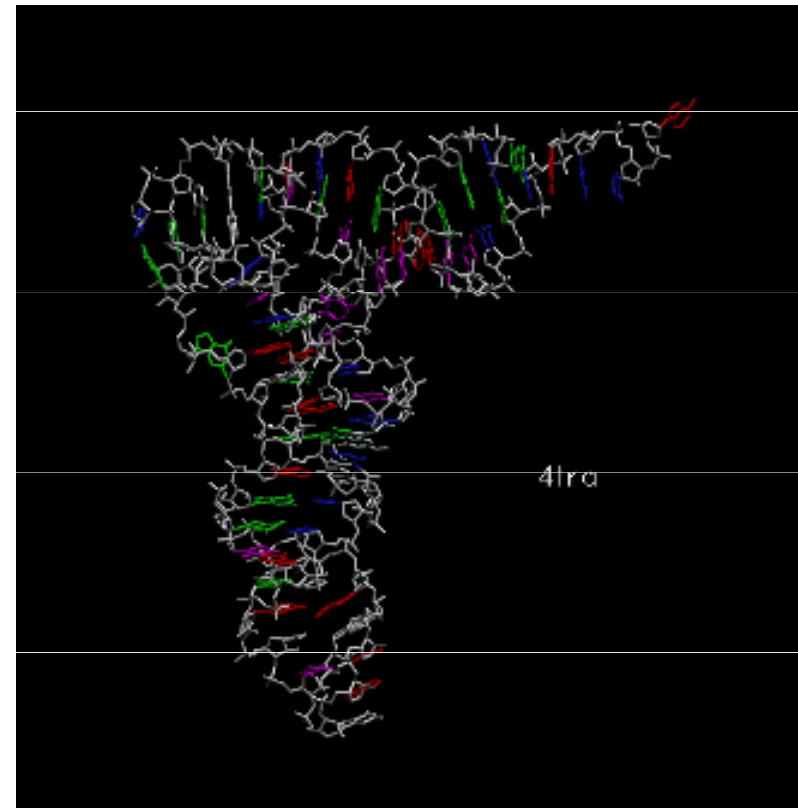
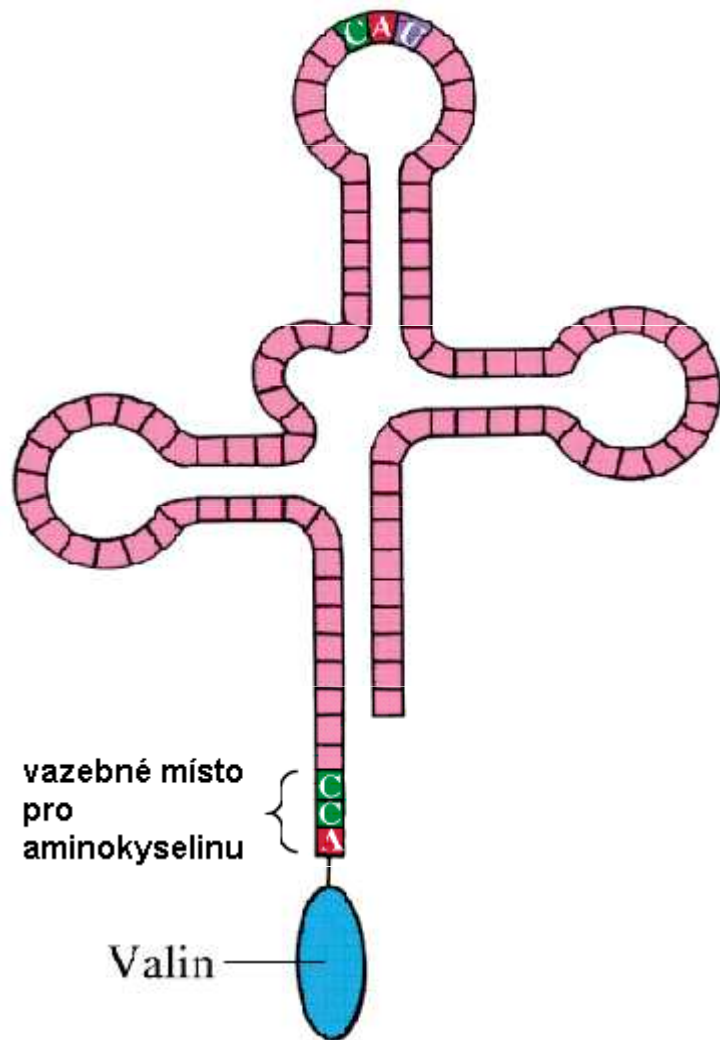
•Podle http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG19_191C.JPG

Struktura chromatinu

http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG19_23_00742.JPG,
http://cwx.prenhall.com/horton/medialib/media_portfolio/text_images/FG19_25_00744.JPG

Transferová RNA pro valin – schematicky a t-RNA z kvasnic

http://cwx.prenhall.com/bookbind/pubbooks/hillchem3/medialib/media_portfolio/text_images/CH23/FG23_14.JPG, <http://www.imb-jena.de/cgi-bin/lmgLib.pl?CODE=4tra>

Ribosomální RNA

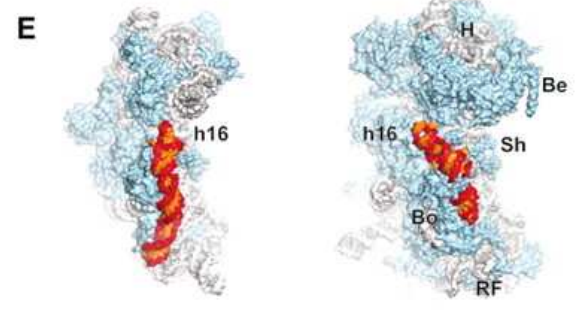
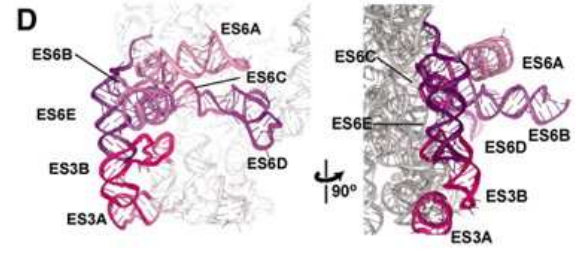
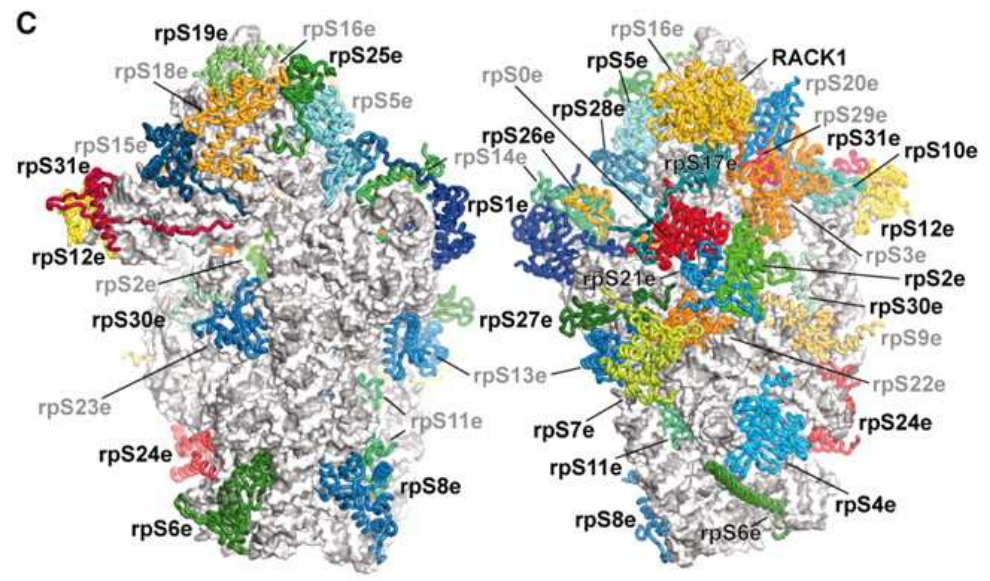
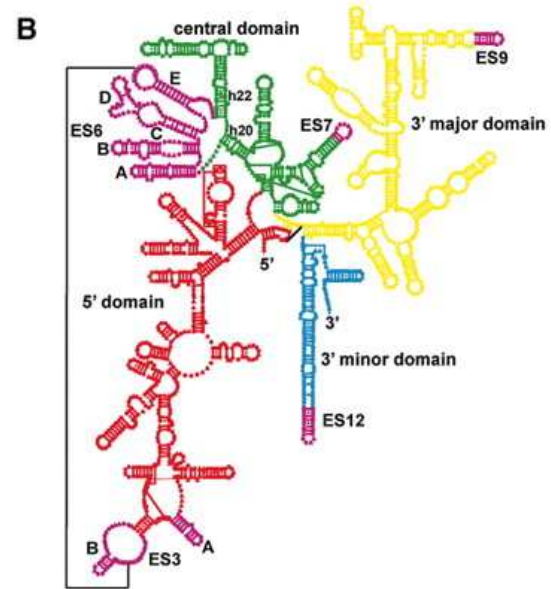
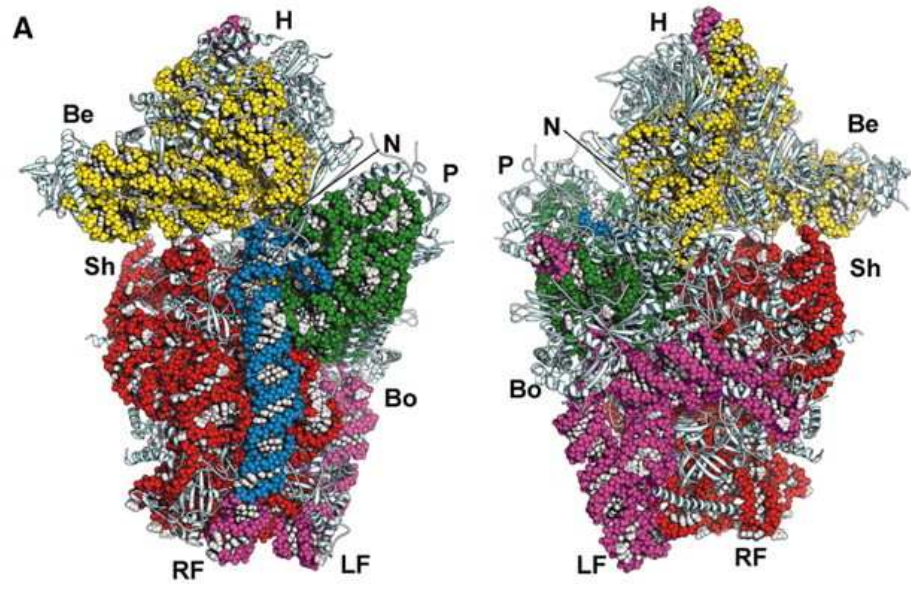
- Následující obrázek byl publikován v:

Science 11 February 2011: Vol. 331 no. 6018 pp. 730-736

Crystal Structure of the Eukaryotic 40S Ribosomal Subunit in Complex with Initiation Factor 1 (Julius Rabl, Marc Leibundgut, Sandro F. Ataide, Andrea Haag, Nenad Ban)

Popis pro případné zájemce:

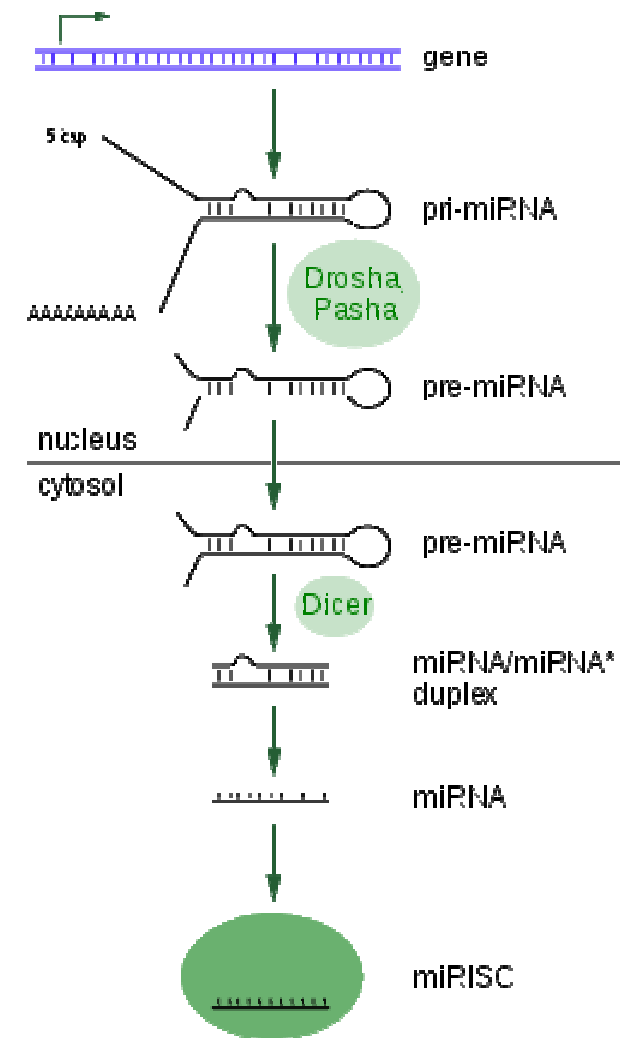
Architecture of the 40S. **(A)** Front and back views of the tertiary structure of the 40S showing the 18S rRNA as spheres and colored according to each domain (5' domain, red; central domain, green; 3' major domain, yellow; 3' minor domain, blue; ESs, magenta), and the proteins as gray cartoons (abbreviations: H, head; Be, beak; N, neck; P, platform; Sh, shoulder; Bo, body; RF, right foot; LF, left foot). **(B)** Secondary structure diagram of the *Tetrahymena thermophila* (a protist) 18S rRNA ...showing the rRNA domains and the locations of the ESs. **(C)** Ribosomal proteins of the 40S are shown as cartoons in individual colors; rRNA is shown as gray surface. The 40S is shown as in (A). **(D)** View of the quaternary interactions between ES6 and ES3 at the back of the 40S. The RNA is displayed as a cartoon with the proteins omitted for clarity. ES6 helices are colored in a gradient from light to dark magenta and labeled from A to E... ES3 is highlighted in pink, and the rest of the 18S rRNA is colored in gray. **(E)** The position of helix h16 in bacterial 30S [left...] and in 40S.

MikroRNA (dle wikipedie)

Též **miRNA** neboli **microRNA** jsou jednovláknové řetězce nekódující RNA o délce 21-23 nukleotidů, které se podílejí na regulaci genové exprese. miRNA vznikají transkripcí z genů DNA, ale následně nedochází k jejich translaci v protein.

Po úpravách nukleázami Drosha a Pasha pre-miRNA vstupuje do cytoplazmy, kde interaguje s endonukleázou jménem **Dicer** za vzniku miRNA, jenž se váže do komplexu **RISC** (RNA-induced silencing complex). Právě RISC je schopen utlumovat expresi genů, jev známý jako **RNA interference**.

Konformační změny a denaturace biopolymerů

- Změny sekundární, terciární a kvartérní struktury biopolymerů označujeme jako **konformační změny**.
- Mohou být jak reverzibilní tak ireverzibilní.
- **nativní** stav biopolymeru = **funkční** stav biopolymeru. Jinak se biopolymer nachází v **denaturovaném** stavu.

Denaturační faktory

– Fyzikální:

- Zvýšená teplota
- Ionizující záření
- Ultrazvuk
- .....

– Chemické:

- Změny pH
- Změny v koncentraci elektrolytů
- Těžké kovy
- Denaturační činidla rozrušující vodíkové vazby - močovina
- .....

- Kombinace těchto faktorů: ionizující záření nebo ultrazvuk působí přímo a/nebo nepřímo (chemicky prostřednictvím volných radikálů)

Autor:
Vojtěch Mornstein

Obsahová spolupráce:
C.J. Caruana, I. Hrazdira

Poslední revize: září 2024